

Η

των
ΣΤ. ΚΑΛΥΒΑ - Ν. ΜΑΡΑΝΤΖΙΔΗ

αφόρητη ζέση δεν κατάφερε να μειώσει τη συμμετοχή στο ετήσιο συνέδριο του «Δικτύου για τη Μελέτη των Εμφυλίων Πολέμων» που με θέμα «Κατοχή, Αντίσταση και Εμφύλιος Πόλεμος στην Αθήνα και στις μεγάλες πόλεις» έγινε φέτος στην Αίγινα. Οι αίθουσες του 1ου Δημοτικού Σχολείου ήταν καθημερινά γεμάτες από την Πέμπτη 21 ως την Κυριακή 24 Ιουνίου και η επιτυχία του συνε-

δρίου επιβεβαίωσε άλλη μία φορά την καθιέρωσή του ως του πλέον βασικού και συστηματικού forum των μελετητών της δεκαετίας του '40. Τα ετήσια συνέδρια του Δικτύου συμπλήρωσαν ήδη οκτώ χρόνια ζωής και αναμφισβήτητα έδωσαν μια νέα ώθηση στην έρευνα. Αλλωστε, ορισμένα από τα συνέδρια αυτά (όπως στα Ζαγοροχώρια για τους Πολιτικούς Πρόσφυγες ή στη Σαμοθράκη για τον δωσιλογισμό) εξέτασαν θέματα που έμεναν για πολλά χρόνια ανέγγιχτα ή τουλάχιστον δεν είχαν φέρει την επιστημονική κοινότητα σε ζωντανό διάλογο μεταξύ της.

ΜΕ ΑΦΟΡΜΗ ΕΝΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΣΤΗΝ ΑΙΓΙΝΑ

Οι άγνωστες πτυχές του εμφυλίου πολέμου

ΕΝ ΕΙΔΕΙ απολογισμού του συνεδρίου θα άξιζε να υπογραμμιστούν τέσσερα σημεία.

Πρώτον, το εφετινό υπήρξε αναμφίβολα το πιο πετυχημένο συνέδριο του Δικτύου, τουλάχιστον ως προς τη συμμετοχή, καθώς περιελάμβανε 48 ανακοινώσεις και ένα στρογγυλό τραπέζι. Η συμβίωση στα ίδια πάνελ νέων και καθιερωμένων ερευνητών, κυρίως από την Ελλάδα αλλά και από το εξωτερικό, οι ζωντανές συζητήσεις μέσα και έξω από τις αίθουσες και η διεπιστημονική συγκρότηση του συνεδρίου αποτελούν τα κύρια χαρακτηριστικά του. Πράγματι, δίπλα στους ιστορικούς μπορούσε κανείς να συναντήσει πολιτικούς επιστήμονες, ανθρωπολόγους, κοινωνιολόγους, φιλόλογους, γεωγράφους και δημογράφους. Τόσο η συμμετοχή όσο και το εύρος των ανακοινώσεων αναδεικνύουν τη ζωντάνια του επιστημονικού αυτού πεδίου που έχει γνωρίσει πραγματική άνθηση τα τελευταία χρόνια. Δεν θα ήταν, επομένως, υπερβολή αν υπογραμμίζαμε την καθοριστική συμβολή του «πειράματος» του Δικτύου και των ετήσιων συνεδρίων του στη διεύρυνση του επιστημονικού προβληματισμού και διαλόγου.

Δεύτερον, η θεματολογία του συνεδρίου ήταν ευρύτατη και κάλυψε θέματα πολιτικής, κοινωνικής, οικονομικής και πολιτισμικής ιστορίας. Οι ανακοινώσεις συνεισέφεραν νέα στοιχεία και ερμηνείες, μεταξύ των οποίων σημειώνουμε τις συνέπειες του λιμού και του επισιτισμού στην κατοχή, στη δομή και λειτουργία των δωσιλογικών κυβερνήσεων και των κρατικών θεσμών (όπως η Εκκλησία) υπό καθεστώς ξένης κατοχής, τις ιδεολογικές αναζητήσεις και τη συγκρότηση μιας πολύμορφης αντίστασης στο αστικό περιβάλλον, την αμφίδρομη σχέση πόλης-επαρχίας, τη σύγκριση κέντρου/μεγάλων πόλεων (Αθήνα, Θεσσαλονίκη) περιφέρειας/μικρών πόλεων (Καβάλα, Γιάννινα, Βόλος) όπως και ευρύτερων περιοχών (Εύβοια, Μάνη), την παραγωγή τέχνης μέσα στην Κατοχή και την ένταξη του Εμφυλίου στη μεταπολεμική τέχνη, και βέβαια την ανάλυση των στρατηγικών επιλογών και των διλημάτων των αντιμαχόμενων παρατάξεων στο φως νέων τεκμηρίων. Ενα κεντρικό συμπέρασμα που προέκυψε αβίαστα από τις εργασίες του συνεδρίου ήταν η σημαντική διαφοροποίηση των δυναμικών που αναπτύχθηκαν στις πόλεις, όπου για παράδειγμα οι ιδεολογικές αναζητήσεις έπαιξαν κυρίαρχο ρόλο ενώ η ένοπλη αντίσταση υπήρξε ουσιαστικά αδύνατη, και των δυναμικών που αναπτύχθηκαν στην αγροτική περιφέρεια, όπου ίσχυε το αντίθετο: οι ιδεολογικές αναζητήσεις παρέμειναν περιθωριακές ενώ η ένοπλη δράση είχε τον πρώτο λόγο. Μια προ-

Νεαροί αντάρτες του Δημοκρατικού Στρατού σε πορεία

φανής διαφοροποίηση που συχνά παραβλέπεται.

Θα άξιζε, επίσης, να αναδείξουμε δύο θέματα που προκάλεσαν ιδιαίτερη αίσθηση. Το πρώτο αφορά την πιο μελετημένη, ίσως, πτυχή της μακράς εμφύλιας σύγκρουσης, τα Δεκεμβριανά. Οι ανακοινώσεις ανέδειξαν τον προβληματικό χαρακτήρα διαδεδομένων ισχυρισμών που αποδίδουν τη σύγκρουση αποκλειστικά στον «ξένο παράγοντα», που εξομοιώνουν τη βία των δύο παρατάξεων και που αποδίδουν την παραβίαση της συμφωνίας της Βάρκιζας στη μια πλευρά μόνο (παρουσιάστηκε μάλιστα, πρώτη φορά, ένα σημαντικό ντοκουμέντο: το τηλεγράφημα του Αρη Βελουχιώτη που διέταζε την απόκρυψη των όπλων του ΕΛΑΣ στις 31.1.1945, εν όψει της συμφωνίας της Βάρκιζας αλλά αρκετές μέρες πριν από την υπογραφή της). Το δεύτερο θέμα υπήρξε η εν πολλοίς άγνωστη, ακόμη και στην ερευνητική κοινότητα, περίοδος της «Εαμοκρατίας» (όπως επικράτησε να

ονομάζεται η επέκταση της εξουσίας του ΕΑΜ από τις ορεινές αγροτικές περιοχές στις πόλεις, η οποία διήρκεσε χονδρικά από τον Σεπτέμβριο - Οκτώβριο του 1944 ως και την άνοιξη του 1945). Μέσα στους τέσσερις - επτά αυτούς μήνες συγκροτήθηκε στην Ελλάδα μια πρωτόγνωρη κομμουνιστική εξουσία η οποία λίγα είχε να ζηλέψει από τα αντίστοιχα καθεστώτα της Ανατολικής Ευρώπης. Το γεγονός ότι η ιδιότυπη αυτή *σοβιετική* εξουσία υπήρξε θνησιγενής εξηγεί μεν την έλλειψη ως τώρα συστηματικής μελέτης, δεν περιορίζει όμως την εμβέλεια των νέων ερευνών.

Τρίτον, το συνέδριο ανέδειξε άλλη μια φορά και επιβεβαίωσε τη σημασία του επιστημονικού διαλόγου και της έρευνας πάνω στα θέματα που αφορούν τη δεκαετία του 1940. Όπως είναι γνωστό η υπερπολιτικοποίηση που χαρακτηρίζει σημαντικό κομμάτι της σχετικής ιστοριογραφίας, η συναισθηματική σύνδεση που κά-

ποιοι ιστορικοί αισθάνονται με τη μία πλευρά της εμφύλιας σύγκρουσης και οι προσωπικές επιθέσεις που έχουν δεχθεί (και συνεχίζουν να δέχονται) όσοι προσπαθούν να ερευνήσουν την περίοδο με τρόπο που δεν ταιριάζει στις απόψεις και στα ήθη ορισμένων ιστορικο-δημοσιογραφικών κύκλων έχουν δηλητηριάσει τον δημόσιο διάλογο πάνω στο θέμα αυτό. Είναι σημαντικό, και πρέπει να τονιστεί, πως η απόπειρα αυτή ευτυχώς περιορίζεται στις στήλες των εφημερίδων. Η κοινότητα των ερευνητών, όπως αυτή διαμορφώνεται και μέσα από τις δραστηριότητες του «Δικτύου», μπορεί να διαφωνεί σε αρκετά θέματα, πράγμα απολύτως φυσικό, αλλά κινείται σε μια λογική διαλόγου και επιστημονικής συζήτησης. Από την άποψη αυτή οι εργασίες του συνεδρίου αποτέλεσαν έμμεση καταδίκη του κλίματος των ύβρεων, ενώ δεν έλειψε επίσης και η ρητή καταδίκη όσων επιχειρούν να εξισώσουν την ιστορική έρευ-

να με δήθεν ύποπτες οικονομικο-πολιτικές δραστηριότητες.

Θα προσθέταμε εδώ πως η απόπειρα περιγραφής των πολλαπλών τάσεων της ιστοριογραφίας ως μια αντανάκλαση ή και αναπαραγωγή των πολιτικών διαιρέσεων που χαρακτήρισαν τον Εμφύλιο χαρακτηρίζεται μάλλον ως ατυχής. Αναμφίβολα, ελλοχεύει η πολιτική φόρτιση του Εμφυλίου. Είναι, όμως, εξίσου προφανές πως τα πολιτικά διακυβεύματα της εποχής εκείνης ανήκουν πλέον στη σφαίρα του παρελθόντος και πως η μελέτη της περιόδου απαιτεί και χαρακτηρίζεται από ολοένα και πιο σαφή αποστασιοποίηση. Πρόκειται για φυσιολογική τάση που συνδέεται και με τα βιώματα μιας νέας γενιάς ερευνητών η οποία δεν διακατέχεται από τις μνήμες τις ακραίες πόλωσης της δεκαετίας του '40, της εύθραυστης και καχεκτικής μεταπολεμικής δημοκρατίας και της δικτατορίας των συνταγματαρχών. Όπως άλλωστε είχε χαρακτηριστικά τονίσει σε παλαιότερο συνέδριο του Δικτύου ο Νίκος Αλιβιζάτος δεν υπάρχει δεξιά και αριστερή ιστοριογραφία, παρά μόνο καλή και κακή ιστοριογραφία.

Τέτατον, όπως σε κάθε συνέδριο, εκτός από τις συνεισφορές υπάρχουν τα κενά και οι ελλείψεις που χρειάζονται αναμφίβολα περισσότερη έρευνα στο μέλλον. Ο Χάγκεν Φλάισερ αναφέρθηκε σε αρκετά από αυτά. Ενα από τα αξιοπρόσεκτα για μας σημεία είναι η εξαιρετικά περιορισμένη ερευνητική παραγωγή για την κοινωνιολογία και τη γεωγραφία του ΕΑΜ στις πόλεις. Με εξαίρεση μια ανακοίνωση για το ΕΑΜ Καισαριανής δεν υπήρξε καμία άλλη προς αυτή την κατεύθυνση. Εδώ είναι σαφές πως η απομάκρυνση από μια ηρωική και στρατευμένη ιστοριογραφία, η επιτόπια έρευνα, η προφορική ιστορία και η μελέτη νέων αρχαικών τεκμηρίων αποτελούν σημαντικά μεθοδολογικά βήματα προκειμένου να ανιχνευθεί αυτός ο κόσμος. Μια άλλη έλλειψη είναι της συγκριτικής οπτικής. Τόσο οι νεότεροι όσο και οι παλιότεροι ερευνητές θα πρέπει να δώσουν μεγαλύτερη βαρύτητα σε αυτή τη διάσταση καθώς επιτρέπει μια καλύτερη τοποθέτηση των ατομικών και συλλογικών υποκειμένων στο διεθνές πλαίσιο. Συγκριτική προσέγγιση, βέβαια, δεν είναι απλώς η παράθεση δύο χωρών ή δύο διαφορετικών περιπτώσεων αλλά η οικοδόμηση υποθέσεων εργασίας που να επιτρέπουν την εξαγωγή ευρύτερης σημασίας συμπερασμάτων.

Το συνέδριο του Δικτύου στην Αίγινα έκλεισε με την ευχή για ανάπτυξη όλων των χρόνων του Ιούλιο στη Θεσσαλονίκη. Εκεί περιμένει τους συνέδρους αλλά και όσους ενδιαφέρονται για την περίοδο, το κρίσιμο ζήτημα του Ολοκαυτώματος των Εβραίων και των τοπικών διαστάσεων του. Είμαστε βέβαιοι πως το θέμα αυτό θα αποτελέσει αφορμή για ένα ακόμη πολύ ενδιαφέρον συνέδριο του Δικτύου για τη Μελέτη των Εμφυλίων Πολέμων.